landbouw, natuurbeheer
en visserij

TUSSENTIJDSE EVALUATIE PROJEKTEN HERSTRUCTURERING AKKERBOUW

OKTOBER 1993

DIRECTIE AKKER- EN TUINBOUW

73x499

bibliotheek
sig : 73x499
bnr :
ex :
lib :
inv : 1993440532
natuurbeheer

TUSSENTIJDSE EVALUATIE

PROJEKTEN

HERSTRUCTURERING

AKKERBOUW

OKTOBER 1993

DIRECTIE AKKER- EN TUINBOUW

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

Directie Akker- en Tuinbouw

pocln

AAN
de Voorzitter van de Vaste
Commissie voor Landbouw en
Natuurbeheer van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal,
Binnenhof 1A,
2500 AA 's-GRAVENHAGE.

landbouw, natuurbeheer
en visserij

uw brief van	uw kenmerk	ons kenmerk	datum
		AT. 933487	27 oktober 1993
onderwerp		dossiernummer	bijlagen
Tussentijdse evaluatie van de projecten ten behoeve van de herstructurering van de akkerbouw.		3792624	1

Hierbij doe ik U ter kennisname toekomen het rapport inzake de tussentijdse evaluatie van de projecten ten behoeve van de herstructurering van de akkerbouw.

Het rapport behelst een evaluatie van de gevolgde procedure en de stand van zaken wat betreft de besteding van het beschikbare budget van ƒ 87 miljoen. Dit budget is inmiddels toegekend.

De door de regionale commissies voor de herstructurering van de akkerbouw ingediende projecten zijn beoordeeld op hun bijdrage aan de herstructurering van de (regionale) akkerbouw in de richting van een concurrerende en duurzame produktie. Prioriteit is toegekend aan projecten met een collectief, infrastructureel en grootschalig karakter.
Kleine subsidie-aanvragen zijn in het algemeen niet gehonoreerd mede in verband met de relatief hoge uitvoeringslasten.

Het evaluatierapport is opgesteld mede op basis van een belangrijke inbreng van de Provinciale Raden voor de Bedrijfsontwikkeling in de landbouw.

Enkele van de belangrijkste conclusies van het rapport zijn de volgende.

- De -

Ministerie van Landbouw,
Natuurbeheer en Visserij
Bezuidenhoutseweg 73
Postadres:
Postbus 20401
2500 EK 's-Gravenhage
Telefoon 070 - 3 79 39 11
Fax 070 - 3815153
Telegramadres: Landvis
Telex 32040 Lavinl

De beleidslijn om regionale commissies voor de herstructurering voor de akkerbouw in te stellen en deze te vragen oplossingen voor de akkerbouwproblematiek in de regio te formuleren, heeft positief uitgewerkt op de herkenning en erkenning van de problematiek in de akkerbouw.

De inventiviteit voor individuele bedrijfsontwikkeling is gestimuleerd.

De door de regionale commissies geformuleerde analyse van de problematiek en de gekozen oplossingsrichtingen zijn gebiedsspecifiek met name op de terreinen: verbetering van de afzet van produkten, milieuvriendelijke produktie en verbetering van produktie-omstandigheden.
Deze oplossingsrichtingen komen in hoofdlijnen overeen met mijn beleid voor de ontwikkeling van de akkerbouw.

De beschikbare middelen (ƒ 87 miljoen) zijn ingezet op thema's die zowel passen in de regionaal geschetste perspectieven als in het LNV-beleid. Enkele thema's waarbij het beleid is geïntensiveerd door ondersteuning van herstructureringsprojecten zijn:

- zoetwatervoorziening;
- stimulering geïntegreerde plantaardige produktie;
- verbetering van de afzet van "nieuwe" akkerbouwprodukten;
- kwaliteitsverbetering van traditionele akkerbouwprodukten;
- agrificatie.

Een andere belangrijke conclusie in het rapport is dat de gevolgde gebiedsgerichte aanpak een grote regionale inbreng vergt dat vooraf helder wordt aangegeven wat de kaders voor het beleid en de criteria voor toetsing van de projecten zijn.
Bij de opzet van de onderhavige beleidslijn is dit onvoldoende onderkend en zijn verwachtingen opgeroepen waaraan niet kon worden voldaan.

DE MINISTER VAN LANDBOUW, NATUURBEHEER
EN VISSERIJ,

drs P. Bukman

Inhoudsopgave Blz.

1. Inleiding 2

2. Samenvatting 5

3. Beschikbare middelen en besteding 7

4. De Regionale commissies en de behandeling van projekten 9

5. Evaluatie van de herstructurering per regio 13

6. Evaluatie van clusters van projekten vanuit een landelijk invalshoek 34

7. Conclusies en aanbevelingen 38

Bijlage 1: Verdeling van Nederland in regio's

1. INLEIDING

1.1 Inleiding

In verband met de wijzigingen in het EG-graanprijsbeleid sinds het midden van de tachtiger jaren en de daling van de inkomens in de Nederlandse akkerbouw die hiervan het gevolg waren, heeft de Regering in 1990 een programma voor de herstructurering van de akkerbouw vastgesteld met een looptijd tot en met 1995. Dit Programma Akkerbouwmaatregelen heeft een budget van 450 miljoen gulden.
Een bijzonder onderdeel van dit programma is de instelling van regionale commissies voor de herstructurering van de akkerbouw die de mogelijkheden tot herstructurering per regio in kaart dienden te brengen, rekeninghoudend met markt en milieu.
In dit beleidsonderdeel was voorzien in de financiële ondersteuning van projekten die door de regionale herstructureringscommissies werden voorgedragen. In totaal is hiervoor voor de jaren 1990 t/m 1995 87 miljoen gulden gereserveerd.

Dit rapport vormt de tussentijdse evaluatie van de regionale projekten in het kader van de Herstructurering Akkerbouw en de daarmee gepaard gaande besteding van de bovengenoemde 87 mln. gulden. De evaluatie is tussentijds omdat over de (eind)effecten nog nauwelijks een oordeel kan worden gevormd.
Wel wordt de totale besteding in beeld gebracht.

1.2 Het vastgestelde akkerbouwbeleid en de uitvoering daarvan

Het in 1990 geformuleerde beleid voor de akkerbouw is verwoord in het regeringsstandpunt op het advies van de Commissie van Goede Diensten. Dit advies is uitgebracht op verzoek van het Ministerie van LNV naar aanleiding van de verlaging van de EG-graanprijsondersteuning en de akkerbouwacties in 1990 die daarvan ondermeer het gevolg waren.

Als hoofdlijnen van het nationale beleid zijn geformuleerd:
- herstructurering van het perspectief biedende deel van de akkerbouw en in samenhang daarmee een krachtige stimulering van agrificatie en geïntegreerde plantaardige produktie;
- bedrijfsbeëindiging als mogelijkheid voor akkerbouwers, die onvoldoende toekomstmogelijkheden zien;
- tijdelijke bedrijfssteun en braaklegging, gedurende het proces van voorbereiding en uitvoering van de herstructurering.

Centraal stond de noodzakelijke herstructurering van de Nederlandse akkerbouw. De beoogde bedrijfsaanpassing zou moeten gebeuren in samenhang met de op te stellen regionale herstructureringsplannen voor de akkerbouwsector, omdat de problematiek regionaal verschillend was.

Met de regionale aanpak werd beoogd om zowel het draagvlak als ook het probleemoplossend vermogen te vergroten. Dit mede in het licht van de vertrouwenscrisis die was ontstaan tussen de regionale akkerbouw enerzijds en het Landbouwschap en het Ministerie van LNV anderzijds. De Provinciale Raden voor Bedrijfsontwikkeling zijn gevraagd per regio een herstructureringscommissie in te stellen.
Deze commissies dienden de mogelijkheden tot herstructurering per regio in kaart te brengen, rekeninghoudend met markt en milieu, resulterend in een regionaal herstructureringsplan voor de akkerbouw. Passend binnen het regionale plan konden projekten voor medefinanciering worden ingediend bij het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. De inzet van instrumenten werd daarmee sterk afhankelijk van de plannen en projekten die uit de regio's zouden komen. Op deze wijze zou het beleid toegesneden kunnen worden op de specifieke problematiek van elke regio.

1.3 Opzet van de evaluatie en opbouw van dit rapport

Het doel van de tussentijdse evaluatie is inzicht verschaffen in de onderzoeksvragen en het doen van relevante aanbevelingen. De belangrijkste onderzoeksvragen zijn:
- Hoe is de besteding van de gereserveerde gelden?
- Hoe hebben de regionale commissies gefunctioneerd en op welke wijze zijn de ingediende projekten beoordeeld?
- Hoe is de effectiviteit en efficiëncy van dit beleid?
  Belangrijke subvragen:
  . In welke mate is er een bijdrage geleverd aan de herstructurering van het perspectiefbiedende deel van de akkerbouw?
  . Welke stimulans is er gegeven aan agrificatie en aan geïntegreerde plantaardige produktie?

De gegevensverzameling ten behoeve van de evaluatie heeft een viertal belangrijke onderdelen gekend: (1) een enquête onder de Provinciale Raden voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw, (2) het raadplegen van de financiële boekhouding en de projektdossiers, (3) een enquête onder de uitvoerders van de projekten en (4) een aantal intervieuws.

Dit rapport is als volgt opgebouwd:
- samenvatting in hoofdstuk twee;
- de besteding van de gereserveerde middelen wordt in hoofdstuk drie beschreven;
- de instelling en de werkzaamheden van de regionale herstructureringscommissies en beoordeling van projekten wordt in hoofdstuk vier behandeld;
- hoofdstuk vijf gaat over het beleid per regio; onder 5.10 is een overzicht vermeld van de gehonoreerde projekten die op landelijk niveau zijn ingediend;
- hoofdstuk zes geeft een landelijk overzicht per cluster van instrumenten;
- hoofdstuk zeven vermeld de conclusies en aanbevelingen.

Bijlage 1 geeft een overzicht van de verdeling van Nederland naar herstruktureringsregio's.

Het evaluatie-onderzoek is uitgevoerd in een projektorganisatie waarin naast medewerkers van het Ministerie van LNV ook het Landbouwschap was vertegenwoordigd.
Het ontwerp evaluatierapport is besproken in de Hoofdafdeling Akkerbouw van het Landbouwschap.

2. SAMENVATTING

In verband met de dalende inkomens in de akkerbouw aan het eind van de jaren tachtig en de onrust die dat teweeg bracht is door de regering in 1990 het Programma Akkerbouwmaatregelen vastgesteld. Met dit programma is door herschikking binnen de begroting van LNV een budget voor de jaren 1990 t/m 1995 van f 450 miljoen beschikbaar gesteld.
Van dit budget is f 87 miljoen gereserveerd voor ondersteuning van projekten ten behoeve van de herstructurering van de akkerbouw.
Ten behoeve van dit beleidsonderdeel zijn op verzoek van de Regering regionale commissies voor de herstructurering van de akkerbouw ingesteld. Deze commissies hebben de regionale problematiek in kaart gebracht en daarbij oplossingsrichtingen geformuleerd.
Daarnaast hebben de regionale commissies projekten ten behoeve van hun regio gegenereerd en voorgedragen voor ondersteuning.
Ook landelijke organisaties van het landbouwbedrijfsleven hebben projekten ten behoeve van de herstructurering van de akkerbouw ter ondersteuning ingediend.

De ingediende projekten zijn beoordeeld op hun bijdrage aan de herstructurering van de akkerbouw met name in de richting van een concurrerende en duurzame produktie.
Prioriteit is toegekend aan projekten met een collectief en zo mogelijk infrastructureel karakter.
Het beschikbare budget van f 87 miljoen is inmiddels uitgeput.
Uit de rapporten van de regionale herstructureringscommissies blijkt dat de knelpunten in de ontwikkelingsmogelijkheden van de bedrijven en de voorgestelde oplossingen sterk uiteenlopen. In de klei- en zavelgebieden b.v. zijn de problemen duidelijk verschillend van de zand- en dalgronden. Dit zowel door verschillen in bedrijfstype en infrastructuur als door verschillen in grondsoort, inrichting en beschikbaar water.
Door de soms uitgebreide voorlichting die de regionale commissies aan hun oplossingsrichtingen hebben gegeven is bij de ondernemers in de verschillende regio's meer het besef ontstaan dat eigen initiatieven de basis zijn voor perspectief.
De verdeling van de toegekende bedragen naar regio en naar het type projekt (cluster) is vermeld in hoofdstuk drie.
In de regio's Groningen en Zuid-West-Nederland is een relatief belangrijk deel van de bijdragen toegekend.
Uit de verdeling per cluster van projekten blijkt dat een groot deel van de beschikbare f 87 miljoen is toegekend aan onderzoek en inrichting.
Bij de onderzoeksprojekten zijn de uitspringende thema's agrificatie, geïntegreerde plantaardige produktie (o.m. bodemgezondheid) en cultuur- en gebruikswaarde.
Bij de inrichtingsprojekten ligt de nadruk op zoetwatervoorziening in de kleiakkerbouwgebieden.

Een opvallend projekt is het programma Toekomstgericht Ondernemen waarbij voor individuele bedrijven op verzoek door DLV en SEV een doorlichtingsrapport wordt gemaakt. Daarvan hebben inmiddels meer dan 2000 bedrijven gebruik gemaakt.

Verder is in samenhang met de Bestuursovereenkomst MJPG uit het budget f 2,5 miljoen beschikbaar gesteld aan het landbouwbedrijfsleven voor activiteiten ten behoeve van het realiseren van de doelstellingen van het Meerjarenplan Gewasbescherming.

Een beoordeling van de effectiviteit van de projekten t.b.v. de herstructurering van de akkerbouw kan nog niet worden gegeven.
Veel projekten zijn pas opgestart en geven door het infrastructurele karakter geen directe effecten te zien.
De beoordeling van de Provinciale Raden voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw van activiteiten t.b.v. de herstructurering van de akkerbouw is globaal genomen positief.
Veel Provinciale Raden plaatsen een kanttekening bij het niet toekennen van extra bedrijfsgerichte investeringssteun.
De beleidslijn om in de regio's de akkerbouwproblematiek in kaart te brengen en oplossingen aan te geven wordt positief beoordeeld door het grotere draagvlak dat daarmee is bewerkstelligd voor het beleid t.b.v. de herstructurering van de akkerbouw.

3. BESCHIKBARE MIDDELEN EN DE BESTEDING DAARVAN

Bij de opzet van de Structuurnota Landbouw (beleidsvoornemen medio 1989) is reeds een opsomming gemaakt van instrumenten ten behoeve van de Akkerbouwsector. Aangegeven werd dat daarmee een adequate begeleiding van structuuraanpassingen in de akkerbouwsector gegeven zou kunnen worden. Voor de periode 1990 t/m 1994 is hiertoe een bedrag weergegeven van ca. 316 mln.

Als gevolg van de akkerbouwacties en gebaseerd op het rapport van de Commissie van Goede Diensten is in de Regeringsbeslissing Structuurnota Landbouw (medio 1990) het "Programma Akkerbouwmaatregelen" opgenomen. Hierbij is het eerder genoemde bedrag van 316 mln. verhoogd tot 450 mln. voor de periode 1990 t/m 1994. De extra gelden zijn voornamelijk beschikbaar gesteld ten behoeve van tijdelijke bedrijfssteun (gedurende het proces van voorbereiding en uitvoering van de herstructurering) alsmede ter stimulering van agrificatie en geïntegreerde plantaardige produktie.

Binnen het totaal programma van 450 mln. was een post opgenomen van 60 mln. ten behoeve van subsidiëring Herstructureringsprojekten. Deze projekten zouden via regionale Herstructureringscommissies centraal aangemeld worden.
Op grond van gewijzigde inzichten, voornamelijk verkregen via realisatiecijfers uit 1990 en daaraan aangepaste toekomst verwachtingen, heeft er een herverdeling plaatsgevonden binnen het totale programma van 450 mln. Dit heeft er toe geleid dat de post "Herstructureringsprojekten" opgehoogd is tot 87 mln. Dit sloot aan bij de gedachte om de nadruk sterker op de herstructurering van de akkerbouw te leggen.
Aangezien de projekten welke vanaf het begin ingediend zijn, een vertraagd kasritme hadden ten opzichte van de planning, ontstond er een probleem met betrekking tot de beschikbare middelen per jaar. Het Rijk hanteert het "kasstelsel" wat inhoudt dat er geen reserveringen gedaan kunnen worden. De benodigde middelen dienen per jaar geraamd te worden. Door enige aanpassingen binnen de begroting en verlenging van de uitvoeringsperiode van de Herstructureringsprojekten tot en met 1995 is in dit probleem voorzien.

Inmiddels is per juli 1993 het beschikbare budget van f 87 miljoen uitgeput door toekenning van bijdragen aan projekten t.b.v. de herstructurering van de akkerbouw.

Een nadere onderverdeling ziet er als volgt uit:

OVERZICHT GOEDGEKEURDE HERSTRUCTURERINGSPROJEKTEN AKKERBOUW

I INDELING NAAR REGIONALE HERSTRUCTURERINGSCOMMISSIES

CODE HERSTRUCTURERINGSCOMMISSIE	(bedragen x *f* 1.000,--) GEHONOREERD BEDRAG
0 Algemeen	21.643
1 Groningen	17.266
2 Friesland	6.335
3 Fabrieksaardappeltelendgebied	9.419
4 Flevoland	5.477
5 Gelderland/Utrecht	300
6 Noord-Holland	4.986
7 Zuid-West Nederland	20.178
8 Zuidelijk Zandgebied	740
9 Zuid Limburg	680
Totaal	87.024

II INDELING NAAR CLUSTER

CODE	(bedragen x *f* 1.000,--) GEHONOREERD BEDRAG
I Onderzoek	38.400
II Inrichting	29.149
III Voorlichting, Teeltbegeleiding en Onderwijs	10.355
IV Verwerking en Afzet	4.158
V Rest	4.962
Totaal	87.024

De bedragen hebben betrekking op de projektvoorstellen. Op basis van de werkelijke kosten vindt de finale afrekening plaats tot maximaal de toegekende bedragen.

Binnen de begroting van Landbouw komen de projekten voornamelijk ter verantwoording binnen:
begrotingsartikel 6 v.w.b. Onderzoek
begrotingsartikel 4 v.w.b. Inrichting
begrotingsartikel 3 v.w.b. Voorlichting, teeltbegeleiding en onderwijs / verwerking en afzet / rest

4. DE REGIONALE COMMISSIES EN DE BEHANDELING VAN DE PROJEKTEN

4.1. De procedures in chronologisch overzicht

In mei 1990 zijn de regionale Herstrukturering scommissies voor de Akkerbouw in het leven geroepen. Alle regionale commissies hebben een herstructureringsrapport gemaakt waarin is aangegeven hoe in de regio perspectief kan worden geboden aan de akkerbouw. Deze rapporten zijn verschenen in de periode van november 1990 tot januari 1991. Op verzoek van LNV zijn vóór de indiening van de rapporten al enkele projekten voor financiële ondersteuning ingediend. Verder zijn bij het indienen van de regionale plannen en daarna projekten voor financiële ondersteuning ingediend.

Voor het schrijven van de regionale rapporten en het indienen van de eerste projekten zijn zeer beperkt richtlijnen verstrekt. Een belangrijke reden hiervoor was het ruimte bieden aan de creativiteit in de regio's. De richtlijnen waren dat de projekten moesten bijdragen aan de regionale herstructurering en dat ze niet concurrentievervalsend mochten zijn.

De regionale rapporten zijn in de meeste regio's intensief uitgedragen naar het landbouwbedrijfsleven en hebben daardoor bijgedragen aan het besef dat veranderingen in bedrijfsvoering noodzakelijk zijn.

Op basis van de ingediende regionale herstructureringsrapporten en de projekten die daarbij zijn ingediend zijn nadere beoordelingsrichtlijnen voor ondersteuning van de projekten geformuleerd. Naast het uitwerken van de bovengenoemde richtlijnen betrof dit het criterium dat vooral projekten met een collectief en infrastructureel karakter zouden worden gehonoreerd. Het voornemen tot steunverlening is gemeld bij de Commissie van de EG. Hiertoe zijn in overleg met directie JBZ een tweetal "kader-fiche's" opgesteld waarin de voorwaarden voor steunverlening en de subsidiepercentages zijn vastgelegd. De kader-fiche's zijn van toepassing voor die projekten welke niet via de reguliere kaders ondersteund kunnen worden.

De projekten zijn door de regionale herstructureringscommissies ter ondersteuning ingediend bij het Ministerie van LNV. Voorafgaand aan de besluitvorming over eventuele ondersteuning door de Minister zijn door relevante directies en afdelingen (afdeling Onderzoekscoördinatie AT/IKC-AGV/DWT/Directie I&H/LD/SB-LAVO/DGB) adviezen uitgebracht. De uitgebrachte adviezen zijn besproken in een beoordelingscommissie, bestaande uit directie AT (voorzitter), directie I&H en SB-LAVO. De projekten zijn tegelijkertijd gezonden naar het Landbouwschap. Hierbij had het Landbouwschap de mogelijkheid om met een advies te komen. Verder is met de directies JBZ en FEZ overleg gevoerd. Vervolgens zijn de projekten met advies voorgelegd aan de Dossierstaf Akkerbouw. Besluitvorming heeft plaatsgevonden in de Bewindsliedenstaf. Na besluitvorming in de Bewindsliedenstaf zijn er persberichten uitgebracht. De voorzitters van de Herstructureringscommissies zijn schriftelijk op de hoogte gesteld. Zodra een gedetailleerde projektbeschrijving beschikbaar was, werd de definitieve toewijzingsbrief verstuurd. De Landelijke Raad voor de Bedrijfsontwikkeling is regelmatig geïnformeerd over de voortgang van het gehele proces.

De besluitvormingsrondes hebben sinds eind 1990 tweemaal per jaar plaatsgevonden. Eind 1990 zijn de eerste regionale projekten gehonoreerd. Enkele projekten zijn in 1990 nog van start gegaan. Het merendeel van de projekten is later gestart. Sommige, veel later gehonoreerde projekten verkeren nog in een voorbereidend stadium van uitvoering.

Vanaf de eerste besluitvormingsrondes geldt dat een deel van de ingediende projekten niet is gehonoreerd.

Met de Bestuurscommissie Noorden des Lands zijn in het najaar van 1990 afspraken gemaakt over de inzet van akkerbouwgelden in het ISP-gebied in samenhang en ter versterking van het ISP IV - Agrobusiness programma. Afgesproken is zowel vanuit het ISP-budget als uit het LNV-akkerbouw-programma f 20 miljoen voor projekten t.b.v. de herstructurering van de akkerbouw in het Noorden des Lands beschikbaar te stellen. Daarbij is de intentie uitgesproken dat het vooral om co-financiering van ingediende projekten zou kunnen gaan.

Een aantal akkerbouwprojekten uit Friesland zijn zowel ondersteund in het kader van doelstelling 5b van de EG structuurfondsen als in het kader van de herstructurering van de akkerbouw.

4.2. Aktiviteiten van de herstructureringscie's

In mei 1990 zijn door de Provinciale Raden voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw voor 9 regio's herstructureringscie's in het leven geroepen. De onderscheiden gebieden zijn zoveel mogelijk homogeen. Het zijn: het Kleigebied in Groningen, Friesland, het Fabrieksaardappeltelend gebied, Flevoland, Gelderland/Utrecht, Noord-Holland, Zuidwest-Nederland, het Zuidelijk Zandgebied en Zuid-Limburg.
De samenstelling van de Cie's is gevarieerd. De standsorganisties en CL's/Directeuren LNO zijn overal vertegenwoordigd, terwijl de Provinciale Besturen, de Gewestelijke Raden van het LBS en de vakbonden slechts in een aantal Cie's acte de presence geven.

De Directeur LNO is secretaris van de Herstructureringscommissie, terwijl het Consulentschap Landbouw de uitvoering van het secretariaat verzorgt. De activiteiten van de commissies hebben geresulteerd in 9 rapporten. Bij het samenstellen van de regionale herstructureringsrapporten is in 5 van de 9 regio's samengewerkt met aangrenzende regio's. De herstructureringsrapporten zijn behalve in de verdere beoordelingsprocedure van de ingediende projekten, o.a. gebruikt bij het aanpassen van de investeringslijst van het Besluit Structuurverbetering landbouwbedrijven (SVL) en de Complementaire regeling voor investeringen in landbouwbedrijven (CRL), alsmede als discussiestuk bij diverse (regionale) gelegenheden.

In alle gebieden hebben de landbouworganisaties, de CL's en de Provinciale Raden een bijdrage geleverd aan het opstellen van de rapporten. Daarnaast organisaties voor de voorlichting, studieclubs/vaktechnische organisaties en de Provinciale Besturen. Bij het aandragen van projekten zijn veel organisaties betrokken geweest. Vrijwel overal zijn projekten aangedragen door onderzoek, voorlichting, toeleverende en verwerkende industrie, afzetorganisaties, studieclubs en vaktechnische organisaties, landbouworganisaties en CL's. In een aantal regio's hebben ook het onderwijs, de Provinciale Besturen, de Provinciale Raden, de Waterschappen, groepen landbouwers en het Landbouwschap projekten ingediend. Bij de formulering van de projekten is de regionale herstructureringscommissie in veel gevallen betrokken.

De meeste herstructureringscommissies zijn momenteel nog actief met het coördineren en monitoren van de lopende projekten.

4.3. Evaluatie op basis van informatie van de Provinciale Raden voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw

De beleidslijn om regionale herstructureringscommissies in te stellen en plannen en projekten te laten ontwikkelen wordt door alle Provinciale Raden voor de Bedrijfsontwikkeling (zeer) positief beoordeeld. De betrokkenheid van de regio is groot en de regionale inventiviteit is geprikkeld. De relatie overheid-bedrijfsleven is versterkt.

Een aantal Provinciale Raden voor de B.O. geven hierbij aan dat er een mentaliteitsverandering bij de akkerbouwers is te bespeuren in de richting van de gewenste herstructurering. De Herstructurering Akkerbouw heeft eraan bijgedragen dat een fors deel van de akkerbouwers is gaan beseffen dat intensivering van het bedrijf een belangrijk perspectief is. De actuele lage prijzen in de akkerbouw en van intensieve gewassen doet echter een aantal mensen twijfelen.

Naar de mening van de Provinciale Raden voor de B.O. is het niet altijd gelukt om voor de in de regionale plannen gekozen oplossingsrichtingen een evenwichtig aantal projekten te formuleren. Bovendien zijn projekten gericht op ondersteuning op bedrijfsniveau (bijv. grondbankinzet en een bijdrageregeling voor particuliere cultuurtechnische werken) niet gehonoreerd.

De samenstelling van de regionale herstructureringscommissies en de samenwerking tussen de herstructureringscommissies wordt positief beoordeeld.

Een punt van kritiek zetten de Provinciale Raden bij het feit dat eerst na het indienen van de herstructureringsplannen en de eerste serie projekten er nadere criteria voor de ondersteuning van projekten zijn geformuleerd. Hierdoor zijn er in de beginfase nogal wat verwachtingen opgeroepen die niet zijn vervuld.

Ook de later gegeven criteria voor ondersteuning werden door een enkele Raad nog te algemeen gevonden om voldoende houvast te bieden. Daarnaast vond een aantal Provinciale Raden dat te sterk is vastgehouden aan de criteria van collectiviteit en het gewenste infra-structurele karakter van de projekten.

Het feit dat niet-gehonoreerde projekten niet werden afgewezen ondervond in het algemeen geen waardering.

De beoordeling van de afspraken met de Bestuurscommissie Noorden des Lands over een gezamenlijke inzet van ISP en akkerbouwgelden ten behoeve van de akkerbouw in het Noorden is tweeledig.
Enerzijds het positieve oordeel over de extra inzet van middelen in het Noorden en anderzijds kritiekpunten op de dubbele beoordelingsprocedure die projekten moesten doorlopen t.w. die t.b.v. de ISP-bijdrage en die t.b.v. de bijdrage herstructurering akkerbouw.
Daarbij komt dat beide circuits eigen prioriteiten en bevoegdheden hebben die niet volledig op elkaar zijn afgestemd.

5. EVALUATIE VAN DE HERSTRUCTURERING PER REGIO

In dit hoofdstuk is per regio een korte evaluatie gegeven. Daarbij is ingegaan op de knelpunten en oplossingsrichtingen die in het herstructureringsrapport zijn vermeld.

5.1. Kleigebied in Groningen

A. Het Herstructureringsplan "Herstructureringsplan voor de akkerbouw op kleigrond in Groningen".

Knelpunten

Een te geringe omvang van veel bedrijven, onvoldoende ondernemerschap, een te eenzijdig karakter van het bouwplan, de prijsdalingen van de marktordeningsgewassen, een gebrekkige afzetstructuur, ongeschikte externe produktie-omstandigheden voor en beperkte teeltkennis van nieuwe gewassen, de hoge grondprijs, de beperking van de structurele ontwikkeling door braaklegregeling en bosinplant, een langzame stijging van fysieke opbrengsten en een beperkte opgang van geïntegreerde akkerbouw.

Oplossingsrichtingen

Het plan geeft een vijftal oplossingsrichtingen:

- a. *Aanpassing grondbank en pachtwet*
  Aanpassing van de bedrijfsstructuur via aankoop van grond is veelal niet mogelijk, daarom wordt gepleit voor aanpassing van de grondbank en de pachtwetgeving. Andere mogelijkheden zijn intensievere teelten, (intensieve) veehouderij of andere activiteiten, te ontwikkelen via scholings- en voorbeeldbedrijven en een agrarisch innovatiecentrum.
- b. *Ondernemerschap*
  Bezinnen op de bedrijfssituatie, verzorgen van teeltbegeleiding, stimuleren van automatisering en een goed geëquipeerd regionaal onderzoek bevorderen het ondernemerschap.
- c. *Produktie-omstandigheden*
  Belangrijke verbeteringen in de randvoorwaarden voor het verbouwen van nieuwe gewassen, m.n. grondverbetering (bouwvoorverlichting) en het verbeteren van de beschikbaarheid van zoetwater.
- d. *Alternatieve produkten*
  De verbetering van de mogelijkheden voor opslag, verwerking en afzet van vollegrondsgroente en de totstandkoming van agrificatie in de eigen regio zijn van groot belang.
- e. *Verbreding bouwplan*
  Verbreding van het bouwplan is van belang, mede voor vermindering van milieudruk. Daarnaast behoeven geïntegreerde en overige milieuvriendelijke teeltsystemen systematische aandacht.

B. Overzicht herstructureringsprojekten

De Commissie Groningen heeft 40 projekten ingediend. In totaliteit zijn er 23 projekten gehonoreerd. Deze zijn hieronder per cluster vermeld.

Proj.nr.	Naam	Bijdrage (x f 1.000,-)
- VOORLICHTING EN ONDERWIJS		
1. 5	Toekomstgericht Ondernemen	land.
1. 6	Teeltbegel. vggt in N-Ned.	150
1. 7	Teeltbegel. boltlt. No-Ned.	150
1. 21	Akkergroente	143
1. 34	Akkerfruit	378
- STIMULERING VERWERKING EN AFZET		
1. 4	Noord. Agr. Innovatie-centr.	300
1. 16	Agrobusinesscentrum Veendam	119
1. 36	Veendammer vgg Coöperatie	51
- LANDINRICHTINGSPROJEKTEN		
1. 12	Grondverbetering Oldambt	100
1. 14	Zoetwatervoorziening N-Gr.	8.120
- OVERIGE PROJEKTEN		
1. 39	Agro/milieuplan EDR	145
- ONDERZOEKSPROJEKTEN		
1. 9	Herstr.onderzbedr.N-Ned.	3.000
1. 10	35 ha. ROC Kollumerwaard	1.315
1. 11	Geïntegreerde boomteelt	33
1.18a	Karvonprojekt	103
1.18b	Karvonprojekt	438
1. 19	Projectman. Biocomb-concept	200
1. 22	Gierstmelde	245
1. 28	Halvering grondontsmetting	46
1. 32	Onderzoek Karwij, Dille	1.675
1. 33	Biorefinery	476
1. 35	Resistentie aardappelmoeheid zie 3.38	
1. 38	Perspectieven vgg	79
	TOTAAL KLEIGEBIED IN GRONINGEN	17.266

Belangrijke instrumenten in het Groningse kleigebied, gemeten naar de geldelijke uitgaven, zijn vooral het onderzoek en landinrichting. Naast versterking van het regionale onderzoek ligt binnen de onderzoeksprojekten de nadruk op agrificatie. Het projekt Zoetwatervoorziening Noord-Groningen is het belangrijkste landinrichtingsprojekt. De teeltbegeleidingsprojekten zijn alle gericht op de teelt van intensieve gewassen.

C. Oordeel Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw

De Groningse PRBO is van mening dat de herstructurering van de akkerbouw, onder andere met behulp van de regionale projekten, een goede zaak is. Tegelijkertijd wordt echter vastgesteld dat in Groningen het elan in de akkerbouw (nog) niet is teruggekomen. De mentaliteit lijkt veranderd, er is ook meer inzicht in alternatieve inkomensbronnen gekomen en een aantal activiteiten komt bewuster tot stand. Deze leiden momenteel echter nog te weinig tot tastbaar resultaat en daadwerkelijk inkomen. Mede door de gedaalde opbrengstprijzen van onder andere vollegrondsgroenten is men erg sceptisch en terughoudend. Het projekt Toekomstgericht Ondernemen wordt als positief ervaren vanwege de mogelijkheid om indringend stil te staan bij de mogelijkheden van het bedrijf. De sector voelt zich volgens de PRBO echter politiek in de steek gelaten en vindt dat er meer zou moeten gebeuren. Er moet volgens de Groningse PRBO blijvend gewerkt worden aan het ontwikkelen van nieuwe afzetmarkten, waarbij agrificatie als erg belangrijk wordt gezien. Men acht continuering van het proces van herstructurering zeker noodzakelijk.

5.2. Friesland

A. Het Herstructureringsrapport "De Friese akkerbouw op nieuwe wegen"

Knelpunten

Lage prijzen als gevolg van structurele overschotsituaties, een te kleine bedrijfsomvang, onvoldoende kennis en ervaring met nieuwe teelten. Verder onvoldoende financiële spankracht om nieuwe wegen in te slaan, voor nieuwe teelten suboptimale externe produktie-omstandigheden, een te sterke milieubelasting en een gebrekkige afzetstructuur en prijsvorming. De afwezigheid van centrumfuncties voor beperkt grondgebonden sectoren en het ontbreken van voldoende managementcapaciteiten en sociale vaardigheden bij ondernemers zijn eveneens als knelpunt in het Herstructureringsrapport voor Friesland vermeld.

Oplossingsrichtingen

Het rapport vermeldt twee manieren om het inkomen te verhogen, nl. door vergroting van het bedrijf of door het opnemen in het bouwplan van hoogsalderende, arbeidsintensieve gewassen. Dit wordt uitgewerkt in een vijftal lijnen:

- a. *Vollegrondsgroente en bloembollen*
  De akkerbouwmatige teelten van vollegrondsgroenten en bloembollen kan vanwege een lage kostprijs leiden tot een goede concurrentiepositie en beter inkomen. Hierbij moeten knelpunten als te weinig kennis, matige fysieke omstandigheden en onvoldoende afzetstructuur worden opgelost. Verder zijn er kansen voor agrificatie en intensieve veehouderij.
- b. *Verbetering produktie-omstandigheden*
  M.n. door het bezanden en het aanvoeren van zoetwater kunnen (zware) kleigronden beter geschikt worden gemaakt voor nieuwe teelten.
- c. *Verlaging grondprijs*
  De voorwaarde, voor het verbeteren van het inkomen bij oppervlaktevergroting, is een verantwoord grondprijsniveau.
- d. *Wijziging van produktiemethoden*
  Zowel de geïntegreerde, als de biologische landbouw moeten worden gestimuleerd. Ook het onderzoek in deze richting moet worden versterkt.
- e. *Agrificatie*
  Er moet worden gezocht naar nieuwe toepassingen voor bestaande gewassen/produkten, en nieuwe gewassen, waarvan geheel nieuwe produkten worden vervaardigd.

B. Overzicht herstructureringsprojekten

De Commissie Friesland diende 33 projekten in. Hiervan zijn er 18 gehonoreerd. Deze zijn hieronder vermeld.

Proj.nr.	Naam	Bijdrage (x f 1.000,-)
- VOORLICHTING EN ONDERWIJS		
2. 1	Toekomstgericht Ondernemen	land.
2. 2	Teeltbegeleiding zie 1. 6	
2.11	Biologische landbouw	165
- STIMULERING VERWERKING EN AFZET		
2.15	Afzet tuinbouwprodukten	39
2.16	Ontwikkeling biol. landbouw	158
2.19	Vlasprojekt, fase 2	409
2.29	IKB Pootaardappelen	350
- ONDERZOEKSPROJECTEN		
2. 3	Zandaardappelen	270
2. 9	Kweken resistente rassen	3.358
2.10	35 ha ROC Kollumerwaard zie 1.10	
2.14	RZ Research	375
2.20	Uitbr. onderz. Kollumerwaard	158
2.24	Olifantsgras	39
2.27	Resistentie aard. moeheid (zie 3.38)	
2.34	Biologische bestrijding Rhizoctonia	248
2.35	Agrificatie Miscanthus	248
- INRICHTINGPROJECTEN		
2.28	Zoetwater N-O-Friesland	368
- REST		
2.30	Projektbureau Katalysator	150
	TOTAAL FRIESLAND	6.335

In Friesland, zijn de onderzoeksprojekten, gemeten naar de geldelijke bijdrage, veruit de belangrijkste cluster. Dit beeld is enigszins vertekend door het projekt 2. 9, dat qua doel en uitvoering een landelijk karakter heeft. Naast versterking van regionaal onderzoek ligt de nadruk verder op stimulering van milieuvriendelijke akkerbouw. Opmerkelijk is verder dat er in Friesland een viertal gehonoreerde projekten zijn op het gebied van directe stimulering van verwerking en afzet.

C. Oordeel Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw

De PRBO Friesland heeft weinig vertrouwen in de gekozen aanpak voor de herstructurering van de Nederlandse akkerbouw. Voor de Provinciale Raad ligt het perspectief nog steeds in een hoge graanprijs, die als spil in de markt kan fungeren. Wat betreft de gekozen oplossingsrichting, het telen en vermarkten van intensievere gewassen, was het nauwelijks mogelijk om geschikte projekten te vinden. Ook leidt dit tot verdringing van de bestaande telers. Al met al heeft de individuele boer volgens de PRBO weinig of niet het gevoel dat hij geholpen is. Dit is ook voor een deel te wijten aan het feit dat projekten gericht op individuele ondersteuning vrijwel niet zijn gehonoreerd. De PRBO verwacht dan ook dat de bijdrage van de projekten aan de herstrukturering zeer klein zal zijn, mede doordat aan de strukturele overschotsituatie in de Europese Gemeenschap geen aandacht is besteed.

5.3. Fabrieksaardappeltelend gebied

A. Het Herstructureringsrapport "Herstuctureringsplan voor het fabrieksaardappeltelend gebied"

Knelpunten

Als knelpunten zijn vermeld:
Een te geringe bedrijfsomvang om met het huidig gangbare bouwplan, produktie- en kostenniveau een inkomen te genereren, een te intensief en éénzijdig bouwplan, een relatief achterblijvend produktieniveau, een relatief zware milieubelasting en het ontbreken van voldoende management-capaciteit en sociale vaardigheden bij ondernemers. Verder de optredende knelpunten bij bedrijfsaanpassingen en de slechte cultuurtechnische omstandigheden in de Giethoornse Polder.

Oplossingsrichtingen

Volgens het rapport is het perspectief van de sector gelegen in een beperkt aantal grotere bedrijven die zich toeleggen op produkten met een hogere toegevoegde waarde. Binnen dit perspectief is voor een zestal oplossingsrichtingen gekozen:
- a. Vergroting van de bedrijfsoppervlakte.
- b. Teeltplanverbreding. Hierbij gaan de gedachten van de commissie specifiek uit naar de tuinbouwsectoren: vollegrondsgroente-, buitenbloemen- en de bloembollenteelt, naar houtteelt, alsmede naar enkele overige teelten.
- c. Agrificatie. Dit betreft zowel onderzoek als het ondersteunen van proefprojekten voor de verwerking en afzet.
- d. Verandering van de bedrijfsopzet. Op bedrijfs- en streekniveau kunnen veehouderijaktiviteiten de éénzijdige bedrijfsstructuur doorbreken.
- e. Verbetering van de produktie-omstandigheden.
- f. Stimulering van milieuvriendelijke landbouw.

B. Overzicht herstructureringsprojekten

De commissie van het Fabrieksaardappeltelend gebied diende 41 projekten in. Hiervan zijn er 20 gehonoreerd. Deze zijn hieronder vermeld.

Proj.nr.	Naam	Bijdrage (x f 1.000,-)
- VOORLICHTING EN ONDERWIJS		
3. 2	Studieclubstructuur tuinbouw	168
3.13	Toekomst gericht ondernemen	land.
3.19	Ecologische akkerbouw zie 2.11	
3.26	Teeltbeg.vggt en bollenteelt zie 1.6/7	
3.27	Voorlichter buitenbloemen	150
3.33	Praktijkinstructiebedrijf	175
- STIMULERING VERWERKING EN AFZET		
3. 34	Stias	190

- LANDINRICHTINGSPROJEKTEN			
3.30	Waterinlaat "De Krim"	440	
- ONDERZOEKSPROJEKTEN			
3. 5	Onderzoek droogbloemen		200
3. 8	Korrelmais als zetmeelprod.		512
3.12	Onderz. AM/wratziekte		2.200
3.18	Introd. geïntegr. akkerbouw		168
3.21	Ontw. geïntegr. bedr. systemen		355
3.22	Resistentie Synchitrium en Phytophtora in aard.		100
3.24	Wekstoffen II		266
3.29	Uitbreiding onderzoek AM		3.007
3.32	Biologisch afbr. b. foliën		57
3.36	Gierstmelde		243
3.38	Resistentie aardappelmoeheid		870
3.40	Toekomst schadegevoeligheid van aardappelmoeheid		318
	TOTAAL FABRIEKSAARDAPPELTELEND GEB.		9.419

De onderzoeksprojekten nemen gemeten naar bijdrage in het gebied veruit de belangrijkste plaats in. Deze projekten hebben vooral betrekking op (een milieuvriendelijke bestrijding van) aardappelmoeheid en op agrificatie. Verder zijn de projekten op het gebied van voorlichting, teeltbegeleiding en onderwijs belangrijk.

C. Oordeel Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw

De PRBO's voor het Fabrieksaardappeltelend gebied geven aan dat het moeilijk was voor al de genoemde oplossingsrichtingen ook instrumenten in te vullen, gezien het feit dat individueel gerichte subsidie niet mogelijk was. De beperking dat alleen collectieve projekten werden ondersteund vond men dan ook belemmerend. Verder was het vaak moeilijk om binnen het bedrijfsleven 50% eigen middelen te vergaren.
Niettemin is er in het gebied de discussie omtrent de toekomst van de akkerbouw op gang gekomen en is er een mentaliteitsverandering opgetreden. Het "elan" is beperkt vanwege het gevoerde (EG)beleid en de tegenvallende prijzen.
De regionale aanpak was de enige goede keuze.
Men acht de bijdrage aan de herstructurering van duidelijke waarde; de basis is gelegd en er is een goede aanzet gegeven. De verwachtingen zijn dan ook hoopvol, maar de effecten zijn nu nog moeilijk te zien.
Het herstructureringsprogramma is een goede zaak. Er is veel aandacht gegeven aan nieuwe gewassen. Jammer dat de financiële opbrengsten van de zware marktordeningsgewassen te laag zijn. Ze vervullen een spilfunctie.

5.4. Flevoland

A. Het Herstructureringrapport "Provinciale Herstructureringscommissie Akkerbouw Flevoland"

Knelpunten

Het rapport vermeld de volgende knelpunten:
Te kleinschalige bedrijven in de Noordoostpolder en een onvoldoende waterhuishouding, vaak gecombineerd met een verouderde bedrijfsopzet. Een gebrekkig kennissysteem voor nieuwe aktiviteiten, een weinig ontwikkelde bedrijfskolom, hoge opvolgingsdruk en onvoldoende kwaliteit aardappelen. Verder een relatief hoog gebruik van grondontsmettingsmiddelen en een gebrek aan kennis en terughoudendheid ten aanzien van milieuvriendelijke landbouw.

Oplossingsrichtingen

Het geformuleerde perspectief is het (verder) intensiveren van de bedrijven, zowel in de richting van intensievere gewassen, be- en verwerking van de produkten op het bedrijf en een veehouderijtak. Dit is uitgebouwd in een viertal oplossingsrichtingen:

- a. *Nieuwe teelten*
  Nieuwe teelten, met name bloembollen, vollegrondsgroenten en buitenbloemen kunnen tot een hoger rendement leiden. Hiervoor is een goede kennisstructuur noodzakelijk. Belangrijk zijn de begeleiding van studieclubs, teeltbegeleiding en aanvullend onderzoek. In de Noordoostpolder zijn daarnaast aanpassingen van de externe produktie-omstandigheden (m.n. waterhuishouding) noodzakelijk.
- b. *Bedrijfsdoorlichting*
  Een bedrijfsdoorlichting kan in belangrijke mate bijdrage tot een groter inzicht in het eigen bedrijf.
- c. *Meer toegevoegde waarde*
  Door het ontwikkelen en toepassen van (gedeeltelijke) be- en verwerking van de produkten in Flevoland kan een bredere basis aan de akkerbouwsector worden gegeven. Soms kan dit op het eigen bedrijf.
- d. *Reductie gewasbeschermingsmiddelen*
  Het terugdringen van grondontsmetting en toepassing van alternatieve bestrijdingswijzen van aardappelmoeheid zijn essentiëel om te komen tot een milieuvriendelijkere landbouw. Daarnaast zijn zowel de geïntegreerde als biologische teeltwijzen belangrijk in de toekomst.

B. Overzicht herstructureringsprojekten

De Commissie Flevoland diende 38 projekten in. Hiervan zijn er 17 gehonoreerd. Deze projekten zijn hieronder per cluster vermeld.

Proj.nr.	Naam	Bijdrage (x f 1.000,)
- VOORLICHTING EN ONDERWIJS		
4. 4	Studieclubbegeleiding NTS zie 3.2	
4. 6	Teeltbegel. droogbloemen zie 3.27	
4. 7	Toekomstgericht ondernemen	land.
4.16	Steunpunt Biologische Landbouw	400
4.31	Samenwerking CVA en NTS	270
- LANDINRICHTINGSPROJEKTEN		
4.18	Onderbemalingsgebieden NOP	950
4.19	Aanvoer goed water west-NOP	400
4.25	Watervoorziening NOP	540
- ONDERZOEKSPROJEKTEN		
4.15	Altern. bestrijd. Trichodor.	480
4.21	Bewaarprojekt	420
4.28	Onderzoek Paratrichod. teres	692
4.37	Resistentie aardappelmoeheid zie 3.38	
- STIMULERING VERWERKING EN AFZET		
4.10	Uitbr. vlasverwerking	276
4.13	Stim. - en ondersteun. bur.	510
- OVERIGE PROJEKTEN		
4.26	Geautom. Phytoph. adv. syst.	94
4.32	ATC aardappelteelt	346
4.35	Adviessysteem bladvlekken ziekte in uien	99
	TOTAAL FLEVOLAND	5.477

Gemeten naar de toegekende bijdragen en het aantal projekten zijn de gehonoreerde projekten redelijk verdeeld over de clusters.
Opmerkelijk is dat van de ingediende projekten er relatief weinig zijn gehonoreerd. Hierbij speelt dat door Flevoland relatief veel projekten zijn ingediend met een sterk individueel gericht karakter.

C. Oordeel Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw

Volgens de PRBO Flevoland is het elan nog niet teruggekomen.
De bijdrage aan de herstructurering van de akkerbouw in Flevoland is naar verwachting essentieel. Op sommige punten is een duidelijke versnelling aan het proces gegeven. De PRBO is teleurgesteld over het niet honoreren van projekten met individuele subsidies, in het bijzonder het projekt bouwvoorverlichting, alsmede over het niet toekennen van de individuele projekten op het gebied van verwerking en afzet van produkten.

5.5. Gelderland en Utrecht

A. Het Herstructureringsrapport "Herstructureringsplan Akkerbouw voor Gelderland en Utrecht"

Knelpunten

Het rapport meldt de volgende knelpunten:
Een te geringe omvang van een groot deel van de bedrijven, de slechte verkavelingssituatie in een aantal gebieden, het dreigende beregeningsverbod of -beperking in enkele gebieden, de voortdurende prijsdaling van marktordeningsgewassen, de relatieve afwezigheid van andere schakels in bedrijfskolom en het te weinig realiseren van toegevoegde waarde binnen de bedrijven.

Oplossingsrichtingen

- a. *Bedrijfsstructuur en externe produktie-omstandigheden*
  Grondruil en -huur, teeltpacht en kavelruil lijkt perspectief te bieden.
- b. *Bouwplanverruiming en be- en verwerking van produkten op het bedrijf*
  Een groot deel van de bedrijven in deze regio leent zich voor de teelt van vollegrondsgroenten, bloembollenteelt en andere hoger salderende gewassen, vaak in combinatie met be- en verwerking op eigen bedrijf.
- c. *Ondernemerschap*
  Vooral het op systematische wijze bepalen van het perspectief voor het eigen bedrijf is van groot belang.

B. Overzicht herstructureringsprojekten

De Commissie Gelderland/Utrecht diende 7 projekten in. Hiervan zijn er 5 gehonoreerd. Deze vijf projekten zijn hieronder per cluster vermeld.

Proj.nr.	Naam	Bijdrage (x f 1.000,-)
- VOORLICHTING EN ONDERWIJS		
5. 1	Toekomstgericht ondernemen	land.
5. 2	Cursus perspectief akkerbouw	63
5. 3	Cursus geïntegreerde akkerbouw	50
- LANDINRICHTINGSPROJEKTEN		
5. 6	Kavelruil (region. + prov.)	72
- STIMULERING VERWERKING EN AFZET		
5. 4	Produktvernieuwingsbureau	115
	TOTAAL GELDERLAND/UTRECHT	300

C. Oordeel van de Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw

Hoewel de PRBO in Gelderland en Utrecht in principe positief oordeelt over de regionale aanpak, is zij van mening dat de verandering in het denken van de akkerbouw nog onvoldoende is. De bijdrage van de projekten aan de herstructurering van de akkerbouw vindt men momenteel nog moeilijk in te schatten, mede vanwege het relatief prille stadium van de projekten.

5.6. Noord-Holland

A. Het Herstructureringsrapport "Plan herstructurering akkerbouw Noord-Holland"

Knelpunten

Het rapport geeft als knelpunten:
Sterke prijsdaling van marktordeningsgewassen, de gemiddelde bedrijfsgrootte is te gering, het bouwplan is te nauw, verbreding van het bouwplan wordt belemmerd door de zware grondsoort en het ontbreken van goed beregeningswater, de grondprijs is te hoog om verantwoord bedrijfsvergroting te kunnen plegen en het ondernemerschap op de bedrijven laat soms te wensen over.

Oplossingsrichtingen

De belangrijkste oplossingsrichtingen die het rapport noemt zijn:

- a. *Oppervlaktevergroting*
  Aankoop van grond wordt niet kansrijk geacht door te hoge grondprijzen. Vooral daarom wordt gepleit voor een activering van het instituut Grondbank.

- b. *Intensivering*
  Dit kan vorm krijgen door de introductie van arbeidsintensieve teelten zoals vollegrondsgroenten, bloembollen, zomerbloemen en droogbloemen. Een tweede vorm van intensiveren is het verhogen van de toegevoegde waarde van akkerbouwprodukten, met mogelijkheden in de bewaring en verwerking van aardappelen en vollegrondsgroenten. De derde vorm is het opnemen van een tak veehouderij.
- c. *Verbetering van produktie-omstandigheden*
  Aanpassingen in de zwaarte van de grond en ontwateringssituatie en het beschikbaar krijgen van goed beregeningswater kunnen leiden tot grotere teeltmogelijkheden en betere fysieke opbrengsten.
- d. *Verbetering van ondernemerschapskwaliteiten*
  Dit kan op een aantal bedrijven tot betere resultaten leiden.
- e. *Stimuleren van milieuvriendelijke landbouw*
  Zowel biologische als geïntegreerde akkerbouw zijn teeltwijzen die leiden tot een lagere milieubelasting, beide behoeven ondersteuning.

B. Overzicht herstructureringsprojekten

De Stuurgroep Noord-Holland diende 23 projekten in. Hiervan zijn er 10 gehonoreerd. Deze projekten vindt u hieronder per cluster terug.

Proj.nr.	Naam	Bijdrage (x f 1.000,-)
- VOORLICHTING EN ONDERWIJS		
6. 1	Toekomstgericht ondernemen	land.
6. 3	Stimuleren studieclubs	750
6.11	Onderst. geïntegreerde akkerbouw	90
6.13	N.T.S. coördinator	198

- ONDERZOEKSPROJEKTEN		
6. 4	Perspectief vollegrondsgr.	80
6.14	Grondontsm. v. Bem. hoeve	211
6.16	Aanpas. outillage witloftrek	129
- LANDINRICHTINGSPROJEKTEN		
6. 6	Zoetwater Wieringermeer-Oost	75
6.20	Water in de Wieringermeer	3.000
6.23	Zoetwater Anna Palownapolder	453
	TOTAAL NOORD-HOLLAND	4.986

Gemeten naar de bijdrage zijn de landinrichtingsprojekten veruit het belangrijkst.

C. Oordeel van de Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw

De PRBO Noord-Holland is van mening dat de nadruk bij honorering té sterk op collectieve projekten heeft gelegen; er zou meer ruimte geweest moeten zijn voor individuele projekten en investeringen.
Er wordt volgens de PRBO Noord-Holland als gevolg van de herstructurering akkerbouw meer nagedacht over de toekomstige bedrijfsontwikkeling.
Individuele akkerbouwers zien in de dagelijkse praktijk echter nog weinig tastbare resultaten en ervaren lagere prijzen, waardoor scepsis ontstaat.
Zonder dat er hierover éénduidigheid bestaat gaan er stemmen op die aangeven dat het geld een zinvollere besteding had kunnen vinden in:
- bevordering van agrificatie;
- individuele projekten op bedrijfsniveau;
- centrale projekten op het gebied van milieu- en bemestingsonderzoek;
- een beëindigingsregeling op grote schaal.

5.7. Zuid-West Nederland

A. Het Herstructureringsrapport "Herstructureringsrapport voor de landbouw in Zuidwest Nederland"

Knelpunten

Het rapport meldt als belangrijkste knelpunten:
Het gebrek aan goed beregeningswater m.n. in Zeeland, een star bouwplan, een onvoldoende kennisniveau en onvoldoende onderzoekscapaciteit op gebied van nieuwe teelten, een te geringe bedrijfsomvang van een groot aantal bedrijven, een zekere mate van overmechanisatie en onvoldoende aandacht voor een aantal managementsaspekten.

Oplossingsrichtingen

De belangrijkste oplossingsrichtingen:
- a. *Bedrijfsoppervlaktevergroting.*
- b. *Verhogen van toegevoegde waarde door het be- en verwerken van produkten en het verbeteren van de afzetstructuur.*
- c. *Introduktie arbeids-, kennis- en kapitaalsintensieve teelten, zoals vollegrondsgroenten, bloembollen, zomer- en droogbloemen, houtig kleinfruit, bolbloemen en zelfs glastuinbouw en boomteelt.*
- d. *Milieuvriendelijke landbouw, met de nadruk op biologische landbouw.*
- e. *Versterking van het ondernemerschap.*
- f. *Verbetering produktie-omstandigheden, vnl. de voorziening van kwalitatief goed beregeningswater ten behoeve van de intensievere teelten.*

B. Overzicht herstructureringsprojekten

De Commissie Zuidwest-Nederland diende 54 projekten in. Hiervan zijn er 31 gehonoreerd. Deze projekten vindt u hieronder per cluster terug.

Proj.nr.	Naam	Bijdrage (x f 1.000,-)
- VOORLICHTING EN ONDERWIJS		
7. 5	Teeltbegeleiding nieuwe teelt	300
7. 7	Stimuleren studieclubs zie 6.3	
7. 9	Toekomstgericht Ondernemen	land.
7.21	Grobeka teeltbegeleiding	300
7.29	Omschakeling eco-landbouw	150
7.30	Zeeuwse Vlegel	35
7.39	Bemiddelingsbureau RBT/NCB	185
7.51	NTS Akkerbouw Z.W. Nederland	105

- ONDERZOEKSPROJEKTEN		
7. 2	Grondaankoop ROC Rusthoeve	500
7. 3	Bewaaraccommod. ROC Westmaas	1.100
7. 4	Perspectief vollegrondsgr.zie 6.4	
7.10	Marine cultures	300
7.27	Bemonstering innovatiebedrijv.	25
7.31	Optimalisering N-gift	28
7.40	Vlas	440
7.44	Crambe	1.000
- LANDINRICHTINGSPROJEKTEN		
7.13	Stimulering kavelruil	100
7.14	Effluenten van rwzi's	50
7.17	Zoetwaterleiding Z-Beveland	4.800
7.18	Wateraanvoer W-Brabant	460
7.19	Zoetwatervoorziening De Stelle	100
7.25	Zoetw.voorz.Tholen/St.Ph.l	3.500
7.37	Wateraanvoer Reigerb. Polder	380
7.42	Zomerpolderpeilbeheer	185
7.43	Benutting neerslagoverschot	94
7.49	Zoetw. voorz. Nwdorp/Nw/St. Joos	400
7.50	Versnelling RAK's Zeeland	4.500
7.55	Drainage Hoekstra Waard	62
- STIMULERING VERWERKING EN AFZET		
7.46	Bemiddelingsb. tuinbouwprod.	396
7.52	Biologica ZW-Nederland	230
- OVERIGE PROJEKTEN		
7.45	Kobas	453
		20.178

Het Zuidwesten heeft relatief veel projekten ingediend waarvan bovendien een groot deel is gehonoreerd. Er zijn vooral veel landinrichtingsprojekten ingediend met betrekking op de verkrijging van zoetwater. Een tweede duidelijke lijn vormen de projekten gericht op voorlichting en teeltbegeleiding. De overeenkomst tussen beide clusters is dat ze beide mede gericht zijn op het bevorderen van intensieve teelten.
De gehonoreerde onderzoeksprojekten hebben veelal een landelijk karakter.

C. Oordeel van de Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw

In zijn algemeenheid zijn de PRBO's in Zuid-West Nederland van mening dat het herstructureringsprogramma redelijk aan de verwachtingen heeft voldaan.

De PRBO's zijn verder van mening dat de marges voor ondersteuning te klein waren. Het geld komt teveel via indirecte wegen ten goede aan de bedrijven en niet direct via een brede investeringssteunregeling. Verder hebben veel projekten betrekking op in het verleden reguliere overheidstaken. Een gedeelte van het budget was dus nodig ter compensatie van eerder doorgevoerde bezuinigingen.
Duidelijk is dat het bedrijfsleven bestuurlijk meer actief bij het herstructureringsproces betrokken is geraakt. Volgens de PRBO's heeft de regionale herstructurering ook een positief effect gehad op de mentaliteit van de akkerbouwers en het stimuleert het oppakken van initiatieven. De bijdrage aan de Herstructurering Akkerbouw aan het herstructureringsproces lijkt nog gering, maar is moeilijk in te schatten. Er is duidelijk sprake van het verder aanzwengelen van vernieuwingen en alert reageren. Helaas moet worden geconstateerd dat het erop lijkt dat de voorlopers momenteel het zwaarst worden getroffen. Overigens is er nu meer dan ooit behoefte aan (vervolg)projekten voor teeltbegeleiding, zoetwatervoorziening en afzetbevordering.

5.8. Zuidelijk Zandgebied

A. Het Herstructureringsrapport "Herstructureringsplan Akkerbouw Zuidelijk zandgebied"

Knelpunten

Een groot deel van de bedrijven heeft een te geringe omvang, het verkrijgen van inkomen uit alternatieve inkomensbronnen behoeft nog veel aandacht, er is sprake van een duidelijke milieubelasting, de akkerbouw onttrekt veel water aan de bodem en de afzetstructuur is onvoldoende ontwikkeld voor een aantal produkten.

Oplossingsrichtingen

De commissie ziet als belangrijkste oplossingsrichtingen:

- a. *Vergroting van de bedrijven*
  Via aankoop is dit bijna onmogelijk. Grondruil, kavelruil en teeltpacht biedt meer mogelijkheden.
- b. *Alternatieve teelten*
  De commissie noemt een groot aantal potentiële alternatieven van groenten en bloemen via biologische landbouw, houtteelt en beheerslandbouw tot aan nevenactiviteiten en braakleggen van grond.
- c. *Milieu*
  Geïntegreerde akkerbouw en biologische akkerbouw.
- d. *Efficiency bij watergebruik*
  Een spaarzaam en bewust gebruik van water op de bedrijven moet een verdere verdroging tegengaan.
- e. *Afzetverbetering*
  Verbetering van de afzet kan inhoud worden gegeven via regionale produkten, agrificatie en door middel van marktsegmentatie.

B. Overzicht herstructureringsprojekten

De Commissie Zuidelijk Zandgebied diende 11 projekten in. Hiervan zijn er 6 gehonoreerd. Deze projekten vindt u hieronder per cluster terug.

Proj.nr.	Naam	Bijdrage (x fl.000,-)
- VOORLICHTING EN ONDERWIJS		
8. 1	Toekomstgericht ondernemen	land.
8. 2	Bedrijfsbegeleiding teeltt.	125
- STIMULERING VERWERKING EN AFZET		
8. 4	Produktvernieuwingsbureau	115
8.11	Bloembollenafzetstructuur	300
- ONDERZOEKSPROJEKTEN		
8. 3	Kwaliteitsimago zandaardappel	100
8. 7	Perspectief vollegrondsgroente	100
	TOTAAL ZUIDELIJK FLEVOLAND	740

C. Oordeel Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw

De PRBO is van mening dat de regionale herstructurering een positief effect heeft gehad op de mentaliteit van de akkerbouwers. De bewustwording van de problematiek is in de regio gegroeid. De projekten hebben tot gevolg dat door individuele akkerbouwers op een breed vlak gezocht en gewerkt wordt aan verbeteringen en nieuwe activiteiten in de bedrijfsvoering. Het inkomen in de akkerbouw wordt echter sterk bepaald door het Europese markt- en prijsbeleid en de vrije markt. Regionale projekten zullen van beperkte betekenis zijn voor het proces van aanpassing aan gewijzigde marktomstandigheden. De PRBO is niettemin van mening dat het een goede zaak is de regionale herstructurering voort te zetten.

5.9. Zuid-Limburg

A. Het Herstructureringsrapport "Herstructureringsplan Zuid-Limburg"

Knelpunten

Het erosieprobleem op de hellingen, de emissie van nitraat en gewasbeschermingsmiddelen en de geringe bedrijfsomvang, gepaard aan een matige verkaveling.

Oplossingsrichtingen

Het rapport geeft de volgende oplossingsrichtingen aan:
- a. *Bestrijding van de erosieproblematiek*
- b. *De verdere introduktie van geïntegreerde akkerbouw*
- c. *Kavelruil en landinrichting*
- d. *Het opnemen van een tak vleesvee*

B. Overzicht herstructureringsprojekten

De Commissie Zuid-Limburg diende 3 projekten in. Hiervan zijn er 2 gehonoreerd. Deze zijn hieronder vermeld:

Proj.nr.	Naam	Bijdrage (x f 1.000,-)
- VOORLICHTING EN ONDERWIJS		
9. 1	Toekomstgericht ondernemen	land.
9. 2a.	Erosieprojekt	187
- ONDERZOEKSPROJEKTEN		
9. 2b.	Erosieprojekt	493
		680

C. Oordeel Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw

De PRBO is van mening dat de bijdrage van de herstructureringsprojekten aan het totale herstructureringsproces klein zal zijn. Het Europese markt- en prijsbeleid en de vrije markt bepalen de toekomst van de akkerbouw. Door middel van regionale projekten zal slechts een kleine bijdrage geleverd kunnen worden aan het proces van aanpassing aan gewijzigde omstandigheden.

5.10 Overzicht van de gehonoreerde landelijk ingediende projekten

Proj.nr.	naam	Bijdrage (x f 1.000,-)
- ONDERZOEK		
0.01	Investeringen in praktijkonderzoek	800
0.04	Aanvullende Cultuur- en Gebruiks-waarde-onderzoek	9.800
0.11	Een nieuw compas voor de bemestings-advisering	1.100
- VOORLICHTING, TEELTBEGELEIDING EN ONDERWIJS		
0.02/003/010	Toekomstgericht ondernemen/Bedrijfs-doorlichting SEV	2.500
0.06	Integratie voorlichting uien	368
0.08	Akkerbouw naar 2000	2.800
- VERWERKING EN AFZET		
0.09	Biologica	600
- REST		
0.00	Bestuursovereenkomst MJP-G	2.500
0.07	Droogte en vorstschaderegeling	850
0.12	Ontwikkeling keuring kunstmeststrooiers	325
	Totaal landelijke projekten	21.643

6. EVALUATIE VAN CLUSTERS VAN PROJEKTEN VANUIT EEN LANDELIJK INVALSHOEK

In hoofdstuk twee is een landelijke verdeling van de toegezegde bedragen over de gekozen cluster van projekten opgenomen. In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op de onderscheiden clusters.

6.1. Onderzoek bijdrage f 38.400.000,-

a. Agrificatie-onderzoek bijdrage f 5.904.000,-
De versterking van het agrificatie-onderzoek met middelen t.b.v. de herstructurering van de akkerbouw betreft onderzoek naar de agrificatiemogelijkheden van met name karwij, gierstmelde, korrelmais, olifantsgras, vlas en crambe. De projekten zijn veelal ingediend door het Kleigebied in Groningen, het Fabrieksaardappeltelend gebied en Zuidwest-Nederland. Inhoudelijk heeft het onderzoek voornamelijk betrekking op plantenveredeling, het ontwikkelen van teelttechniek en op verwerking van geoogste plantedelen. Nagenoeg alle projekten op dit gebied zijn gestart en verlopen volgens schema. Van sommige projekten zijn enige deelresultaten reeds gepubliceerd. De verwachting is gerechtvaardigd dat het effect van deze projekten zal aansluiten bij de impuls die in Nederland reeds aan agrificatie werd gegeven via de Stimuleringsregeling milieuvriendelijke agrificatie, via overig onderzoek en via enkele projekten opgenomen in het cluster Stimulering van Verwerking en Afzet, die veelal gericht zijn op proefverwerkingen.

b. Geïntegreerde plantaardige produktie bijdrage f 13.545.000,-
Er is relatief veel subsidie toegekend aan de versterking van het onderzoek naar geïntegreerde plantaardige produktiemethoden. Belangrijke onderzoeksthema's zijn het onderzoek naar resistentie tegen ziekten en plagen en met name ook het onderzoek gericht op het terugdringen van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen voor de bestrijding van aardappelmoeheid en andere bodempathogenen. De projekten op dit gebied zijn veelal ingediend door het Kleigebied in Groningen, het Fabrieksaardappeltelend gebied en Flevoland. Het merendeel van deze onderzoeksprojekten is reeds gestart en verloopt naar wens. Van sommige projekten zijn reeds deelresultaten gepubliceerd. Ook ten aanzien van geïntegreerde plantaardige produktie is duidelijk dat deze projekten samen met overig onderzoek op dit terrein en met name het projekt "Intensieve teeltbegeleiding geïntegreerde akkerbouw" een stimulans vormen voor de introduktie van een geïntegreerde plantaardige produktie in Nederland.

c. Versterking regionaal onderzoek bijdrage f 7.002.000,-
Het regionaal onderzoek is via een aantal projekten versterkt in de het Kleigebied in Groningen, Friesland en Zuidwest-Nederland. De projekten zijn inhoudelijk veelal gericht op de aankoop van onroerende of roerende goederen. Deze investeringen zijn veelal gepleegd en het daarmee te verrichten onderzoek komt op gang. Belangrijke onderzoekthema's die hierdoor meer aandacht kunnen betreffen het onderzoek en de voorbeeldfunctie van geïntegreerde produktiemethoden, alternatieve akkerbouwgewassen en kwaliteitsverbetering van alternatieve en traditionele akkerbouwgewassen.

d. Verwerking, afzet en kwaliteitsverbetering van nieuwe en gangbare akkerbouwgewassen bijdrage f 1.249.000,-
Het onderzoek heeft ondermeer betrekking op consumptie-aardappelen, witlof, vollegrondsgroenten en bloembollen. Enkele perspectiefonderzoeken zijn reeds uitgevoerd. De resultaten zijn gepubliceerd en betrokken in relevante besluitvorming.

e. Aanvullend Cultuur- en Gebruikswaarde-onderzoek
bijdrage f 9.800.000,-
Dit bedrag is beschikbaar gesteld om het voor de perspectieven van de akkerbouw belangrijk geachte cultuur- en gebruikswaarde-onderzoek van gewassen en rassen in de akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt op het PAGV in te passen en te versterken. Het bovengenoemde bedrag wordt vanaf '91 aangewend voor met name personele middelen en is verder gebruikt ter realisering van nieuwbouw benodigd voor dit onderzoek. De nieuwbouw is in april '93 opgeleverd en de inpassing van het Cultuur- en Gebruikswaarde-onderzoek op het PAGV is inmiddels een feit.

f. Erosie projekt Z-Limburg bijdrage f 800.000,-
Dit betreft ondersteuning van onderzoek naar de mogelijkheden om erosie op bouwlandpercelen in Zuid-Limburg tegen te gaan.

6.2. Landinrichting bijdrage f 29.149.000,-

Deze projekten hebben in overwegende mate betrekking op de aanvoer - in voldoende mate en van voldoende kwaliteit - van zoetwater naar akkerbouwgebieden op zeeklei. Omvangrijke projekten zijn ingediend voor Noord-Groningen, Wieringermeer, Flevoland, Zeeland en West-Brabant. Het zoetwater is nodig voor de teelt van gevoelige akkerbouwgewassen, vollegrondsgroente en bloembollen. Een deel van de projekten is nog in voorbereiding, voor een ander deel geldt dat vrij recent met de uitvoering is begonnen. Naast de zoetwaterprojekten zijn enkele projekten ten behoeve van de stimulering van kavelruil, alsmede enkele overige projekten binnen de discipline landinrichting goedgekeurd. Deze projekten zijn veelal reeds operationeel. In veel regio's is een projekt ingediend gericht op de (her)invoering van een regeling voor de subsidiëring van particulier cultuurtechnische werken. Er is telkens voor gekozen om deze projekten niet te honoreren omdat er geen collectief element is en elke ondernemer zelfstandig en zonder ondersteuning er voor kan kiezen dergelijke werken op het eigen bedrijf te laten uitvoeren.

6.3. Voorlichting, teeltbegeleiding en onderwijs

bijdrage f 10.355.000,-

In deze cluster is een groot aantal regionale projekten ingediend gericht op een versterkte begeleiding van teelten die inhoud kunnen geven aan de gewenste bouwplanverbreding zoals vollegrondsgroente en bloemen, bloembollen, fruit en biologische teelten. Inhoudelijke betreft dit projekten gericht op individuele teeltbegeleiding, alsook projekten gericht op versterking van de regionale kennisinfrastructuur. Nagenoeg alle projekten zijn operationeel en beginnen hun vruchten af te werpen. Daarnaast kent dit cluster een tweetal bijzondere landelijke projekten. Het projekt Toekomstgericht Ondernemen, dat is gericht op het gratis verrichten van een integrale bedrijfsdoorlichting van akkerbouwbedrijven in Nederland. De doorlichting geeft een objectief beeld van de huidige situatie en perspectief van het bedrijf, teneinde te bevorderen dat de ondernemer tijdig een juist besluit neemt. Het projekt wordt uitgevoerd door de SEV en DLV, waarbij het Landbouwschap de projektleiding heeft. Binnen het budget voor regionale projekten ("87 miljoen") zijn tien extra SEV-formatieplaatsen verdeeld over de drie CLO's gerealiseerd. In de jaren '91 en '92 zijn meer dan 900 bedrijfsdoorlichtingen in de akkerbouw door de SEV verricht. Belangrijke aspecten bij de doorlichtingen zijn bedrijfsopvolging, aanpassing bedrijf, financiële problemen en de keuze beëindigen of continueren. Buiten het budget van de regionale projekten, maar binnen het budget van het Programma Akkerbouwmaatregelen ("450 miljoen") zijn er door de DLV nog ruim 1000 bedrijfsdoorlichtingen verricht.

Het projekt "Akkerbouw 2000" (Intensieve Teeltbegeleiding Geïntegreerde Akkerbouw) is gericht op de introductie van milieuvriendelijke produktiemethoden in de akkerbouw door de voorbeeldwerking die er vanuit gaat. Voor het projekt heeft zich inmiddels het maximum van 500 akkerbouwers opgegeven die deze geïntegreerde produktiemethoden willen toepassen.

6.4. Verwerking en afzet bijdrage f 4.158.000,-

In deze cluster zijn uiteenlopende projekten die verbetering van de organisatie voor verwerking en afzet van traditionele en alternatieve akkerbouwprodukten tot doel hebben. Er is een zekere tweedeling aan te brengen in de projekten. Een deel van de projekten is direct gericht op een verbetering van de organisatie van verwerking en afzet. Voorbeelden hiervan zijn het Landelijk Bemiddelingsbureau voor Tuinbouwprodukten op te richten door het Centraal Bureau voor Tuinbouwveilingen en de Stichting Biologica, een samenwerkingsverband van de 4 nationale organisaties van Biologische produkten in Nederland.
Een ander deel betreft de Regionale Innovatiebureau's. Deze bureau's stimuleren, initiëren en coördineren nieuwe ideeën, veelal gericht op de verbetering van de verwerking en afzet van de geteelde produkten. De innovatiebureau's zijn bijna alle van start gegaan. Enkele projekten gericht op een betere organisatie van verwerking en afzet moeten nog worden gestart, anderen zijn reeds operationeel. Verder zijn in dit cluster enkele investeringsprojekten ingediend die vanuit een oogpunt van concurrentievervalsing niet zijn gehonoreerd.

6.5. Overige projekten Bijdrage f 4.962.000,-

Naast enkele projekten op het gebied van automatisering is in dit cluster het Besluit vorst- en droogteschaderegeling fabrieksaardappeltelers ondergebracht. De hiervoor gereserveerde bijdrage is f 2 miljoen. Naar verwachting wordt hiervan slechts f 1 miljoen toegekend. In deze cluster is ook ondergebracht de bijdrage ad f 2,5 miljoen die in het kader van de Bestuursovereenkomst MJP-G aan het Landbouwschap ter beschikking is gesteld voor activiteiten die beogen de doelstellingen van het MJP-G te realiseren. Verder kent dit cluster een groot aantal niet-gehonoreerde projekten met een zeer uiteenlopende inhoud.

7. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Aanpak

De beleidslijn om regionale commissies voor de herstructurering voor de akkerbouw in te stellen en deze te vragen oplossingen voor de akkerbouwproblematiek in de regio te formuleren, heeft positief uitgewerkt op de herkenning en erkenning van de problematiek in de akkerbouw. Door deze vorm van decentralisatie is een groot potentieel aan denkvermogen gemobiliseerd en is een draagvlak gecreëerd voor de later uit te voeren projekten ten behoeve van de duurzaamheid van de akkerbouw onder gewijzigde omstandigheden.
De inventiviteit voor individuele bedrijfsontwikkeling is gestimuleerd. Een omslag in het denken van veel agrariërs.
Geconcludeerd kan worden dat de inschakeling van de regio's bij het analyseren van de problemen en het formuleren van beleidsvoorstellen positief heeft gewerkt.
Overwogen kan worden ook op andere beleidsterreinen deze werkwijze toe te passen.

Regionale herstructureringsrapporten

De in de regionale rapporten opgenomen analyse van de problematiek en de gekozen oplossingsrichtingen zijn gebiedspecifiek met name op de terreinen: afzet van produkten, milieuvriendelijke produktie en verbetering van produktie-omstandigheden.
Als perspectief van de akkerbouw is in hoofdlijnen gekozen voor het optimaliseren van de gangbare teelten en de opname van arbeids- en kapitaalsintensieve gewassen.
De stimulering van agrificatie wordt genoemd als een middel om de afzet van graan en andere akkerbouwteelten te verruimen.
Geconcludeerd kan worden dat het in de regionale herstructureringsrapporten vermelde perspectief overeenkomt met het in de Structuurnota Landbouw en Sectornota Plantaardige produktie geschetste perspectief.

Procedure en criteria

Bij de gevolgde procedures voor het indienen van de projekten en de criteria voor het toekennen van een bijdrage zijn een aantal kanttekeningen te plaatsen. Door vooraf geen criteria aan te geven op basis waarvan de in te dienen projekten zouden worden beoordeeld zijn verwachtingen ontstaan met name op het terrein van het verlenen van extra bedrijfsgerichte subsidies. Het niet voldoen aan deze verwachtingen heeft ongenoegen teweeg gebracht. Ook kan er een kanttekening worden geplaatst bij het niet definitief afwijzen van projekten waaraan geen bijdrage is toegekend.
Het tijdig formuleren van criteria, neergelegd in een kaderregeling voor het indienen van projekten en het toekennen van een bijdrage, had de gewenste duidelijkheid en zekerheid kunnen verschaffen.

De gezamenlijke inzet van gelden ten behoeve van de herstructurering van de akkerbouw en uit het I.S.P. IV-programma heeft een positief effect gehad op de projektmatige stimulering van de akkerbouw in het I.S.P.-gebied. De procedures hiervoor waren overigens niet optimaal op elkaar afgestemd.

De besteding van middelen

De beschikbare middelen zijn ingezet op thema's die zowel passen in de geschetste regionale perspectieven als in het LNV-beleid.

Met name op de volgende thema's zijn de inspanningen belangrijk versterkt:
- verruiming van de produktiemogelijkheden door verbetering van de zoetwatervoorziening;
- stimulering van geïntegreerde plantaardige produktie waaronder biologische landbouw;
- verbetering van de organisatie voor afzet van "nieuwe" akkerbouwprodukten;
- intensivering van voorlichting en scholing t.b.v de teelt van 'nieuwe' akkerbouwteelten;
- kwaliteitsverbetering van traditionele akkerbouwprodukten;
- agrificatie.

Geconcludeerd kan worden dat met de inzet van extra middelen een stimulans is gegeven aan een aantal belangrijke thema's voor de ontwikkeling van de akkerbouw.

Efficiency en effectiviteit

De conclusie is gerechtvaardigd dat een aantal projekten ook gerealiseerd zouden zijn zonder een bijdrage in het kader van de herstructurering van de akkerbouw. De bijdrage heeft hierbij wel geleid tot versnelling en intensivering van de activiteiten.

Een belangrijk aantal vooral duurdere projekten zou echter zonder extra steun niet in uitvoering zijn genomen. Voorbeelden hiervan zijn de zoetwaterprojekten.

Over de effectiviteit van de projekten kunnen op hoofdlijnen nog geen conclusies worden getrokken. Veel projekten zijn eerst recent tot uitvoering gekomen en lopen nog.
Ook zijn veel projekten gericht op verbetering van de infrastructuur ten behoeve van de landbouwproduktie. De aanpassing van de landbouwbedrijfsvoering vindt niet gelijktijdig, maar opvolgend plaats.

BIJLAGE 1

De verdeling van Nederland over de herstrukturering sregio's.

1 het Kleigebied in Groningen
2 Friesland
3 het Fabrieksaardappeltelend Gebied
4 Flevoland
5 Gelderland en Utrecht
6 Noord-holland
7 Zuidwest Nederland
8 het Zuidelijk Zandgebied
9 Zuid-limburg